

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Sadık BEKLEN
Yüksel Lisans Öğrencisi
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
s-bekleng@hotmail.com

Hasan ŞENER
Doç. Dr.,
Fırat Üniversitesi
İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
senerhaan@gmail.com

TÜRK EDEBİYATINDA HİLYE VE HAYRİ'NİN HİLYE-İ ŞERİFİ

Özet

Dünyanın en köklü uygarlıklarından biri olan Türkler son derece zengin bir kültür ve edebiyat birikimine sahiptirler. Bu zengin kültürel ve edebî birikim İslamiyet ile buluşunca bu dinin unsurlarını da bünyesine alarak daha zengin bir birikim meydana getirmiştir. Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra bu dinin değerlerini hayatlarının her safhasına uygulamaya başladılar. Tabii bu durum diğer alanlarda olduğu gibi edebî alanda da kendini gösterdi ve İslam dini üzerine şekillen yeni bir edebî birikim ortaya çıktı. Özellikle İslam dinin tebliğcisi Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında birçok türde eser kaleme alındı. Ona duyulan sevgi ve saygı şairler tarafından edebi eserlerde en güzel şekilde ifade edilmeye başlandı. Siyer, mevlit, şemail, hilye, naat, mirâciye gibi türler Hz. Peygamber'e duyulan bu sevgi ve saygının dile getirildiği başlıca türler olmuştur. Bu türlerden biri olan hilyelerde Hz. Peygamber'in şekil özellikleri ve bazı sıfatları anlatılmıştır. Bu çalışmada hilyenin tarihi gelişimi, Türk edebiyatı içindeki yeri ve edebiyata nasıl yansıdığı verildikten sonra Hayrullah Hayri adlı şairin hayatı hakkında bilgi verildi ve hilye-i şerifi tanıtıldı.

Anahtar Kelimeler: İslamiyet, Hz. Muhammed, Hilye, Hayrullah Hayri, Türk edebiyatı.

Wholesale and Beneficence of The Way of in Turkish Literature

Abstract

One of the world's oldest civilizations the turks who were and literature. This rich cultural and literary accumulation resulted in a rich accumulation of this religion incorporating elements of Islam when you meet. After the Turks accepting Islam they began this religious life in every stage of implementation of course this situation as in other areas showed itself in the literary fields. Islam revealed a new accumulation. Especially about the Prophet Muhammed the preacher of Islam was the author of many kinds. The best possible expression of love and respect for him began to be of literary Works by poets. Eid al-sirah, şemail wholesale naat, miraci like the type to believe that he has this was the language of love and respect for Prophet Muhammed who has been the main species. The species is one of wholesale some of Prophet Muhammed describes shape features and some adjectives. In this study the historical development of wholesale place in Turkish Literature and how reflected literature named after the poet were given information about the life of Hayri Hayrullah and introduced wholesale.

Keywords: Islamic, Prophet Muhammed, Wholesale, Hayrullah Hayri, Turkish literature.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

GİRİŞ

Divan edebiyatının yaygın türlerinden biri olan Hilye, peygamber efendimizin fiziki özelliklerinin anlatıldığı manzum veya mensur eserlerdir. Kelime anlamı olarak süs, zînet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz anlamlarına gelen hilye Hz. Muhammed'in mübârek vasıflarını anlatan manzum veya mensur eserdir. Hilye sözcüğü, Türkçe Sözlükte, "Hz. Muhammed'in dış görünüşünü ve niteliklerini anlatan manzum ve mensur eser" şeklinde anlam bulmuştur. Ancak zaman içinde hilyenin yukarıda verdiğimiz diğer anlamları ikinci planda kalmış ve Hz. Muhammed'in şekil özelliklerini anlatan eser anlamı ön plana çıkmıştır. "Hilye, Hz. Peygambere duyulan saygıdan dolayı daha çok hilye-i şerîf, hilye-i sa'âdet, hilye-i Nebî, hilye-i Nebevî şeklinde terkipli kullanılır" (Selçuk 2015: 91). Hilyelerde, Hz. Muhammed'in göz ve saç rengi, şekli, boyunun uzunluğu, konuşması sesinin tonu, belli başlı tavır, bedeni ve diğer maddi özelliklerinin (Erkal 1999: 111) yanında; Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, saygı, özlem ve şefaât arzusu dile getirilir. Hilyeler müstakil olabildiği gibi divan, mi'râciyye ve mevlit gibi eserlerin içinde de yer alabilirler" (Selçuk 2015: 91).

İslam dini resim sanatını putperest inancı çağrıştırması dolayısıyla hoş karşılamamıştır. Bu nedenle Peygamber efendimizin sonraki döneme ulaşabilen herhangi bir portresi olmamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'den sonra gelip onu görmek isteyenleri farklı arayışlara itmiştir. Özellikle tâbî'in dönemindekiler sahabelerden sık sık Hz. Peygamber'i sormuş ve nasıl biri olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Sahabeler de tâbî'inin bu isteklerini yerine getirmiş ve Hz. Peygamber'in şekil ve tavırlarını en ince ayrıntılarına kadar tasvir etmişlerdir. Peygamber efendimizin hilyesi hakkında bilgi veren sahabelerin sayısı oldukça fazladır. Bunların başlıcaları şunlardır: "Hz. Ali, Hz. Aişe, Enes b. Mâlik, Câbir b. Semüre, Ebû Hureyre, Berâ b. Azib, Hind b. Ebî Hâle, Ümmü Ma'bed, İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Büreyde, Ebû Cühayfe, Addâ b. Hâlid, Huzeym b. Fatik" (Erkal 1999: 112).

Hilyelerin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri Hz. Peygamberin: "Ya Ali, hilyemi yaz ki vasıflarımı görmek, beni görmek gibidir!" mealindeki hadis-i şerifidir (Pala 2009: 208). Bu hadis ümmet arasında yayılmış ve bu gün bir edebî tür özelliği kazanan hilyeye temel oluşturmuştur. "Hilyelerin kaynağını hadis ve tarih kitapları oluşturuyordu. Hz. Peygamber'e özgü yazılan hilyelerin en büyük kaynağı ise Hz. Ali'nin onun hakkında saymış olduğu özellikleridir" (Pala 2009: 209).

Selçuk (2015: 91) hilye türünün, Arap edebiyatındaki Hz. Muhammed'in bütün hayatını, fiziksel özelliklerini, tutum ve davranışlarını geniş bir biçimde anlatan şemâillerden doğduğunu ifade etmektedir. Arap edebiyatında ilk şemâil örneği İmam Tirmizi'ye aittir. İmam Beyhaki'nin Delâilü'n-nübüvve'si, Kadı İyâz'ın Şifâ-yı Şerîf'i türün Arap edebiyatındaki en önemli örnekleridir. Özdemir'in ifadesine göre (2012: 1975), İran edebiyatında şemâil yahut hilye kitabı yazılmamıştır. Biraz da Şiilik sebebiyle olsa gerek hiçbir İranlı şair bu konuda kalem oynamamıştır.

1. TÜRK EDEBİYATINDA HİLYE

Yukarıda verdiğimiz hadisin Türk dünyasında yaygınlık kazanması üzerine hilye geleneği Türk edebiyatı içinde de gelişme göstermeye başlamıştır. Hilye ile ilgili müstakil eserlerin edebiyatımızdaki bilinen ilk örneklerine XVI. yy.'da rastlanmaktadır. Türe ait en eski mensur eser olarak Şeyhülislâm Hoca Saadettin Efendi'nin (ö. 1008/1599) Hilye-i Celîle ve Şemâil-i Aliyye'sidir. Manzum hilye-i şerifelere ilk örnek, Şerîfi mahlaslı bir şairimizin kaleme almış olduğu Risâle-i Hilyetü'r-Rasûl isimli eseridir (Güngör, 2003, 191-192). Hilye türünün en meşhur ve en önemli eseri Hâkânî Mehmed Bey'in Hilye'sidir. Kendisinden sonra yazılan birçok manzum hilyeye kaynaklık eden bu hilyenin çok sayıda yazma nüshasının yanı sıra hem Arap harfli hem de Latin harfli yayımları yapılmıştır. Zamanla Hz. Peygamber'in dışında diğer peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, din ve tarikat büyüklerinin bedenî ve ahlâkî özelliklerinden bahseden eserler de hilye olarak adlandırılmışlardır. Bunlar da Hilye-i Enbiyâ, Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn, Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Hilye-i Hasaneyn, Hilye-i Evliya/Ulemâ şeklinde ifade edilerek Hilye-i Nebevî'lerden ayırt edilmektedir (Güngör, 2003: 186). Türk edebiyatında manzum veya mensur olmak üzere yirmiden fazla hilye yazılmıştır. Özkafe (2012: 2044-2045) Türk edebiyatındaki hilyeleri şu şekilde tasnif etmiştir.

1.1. Türk Edebiyatındaki Başlıca Hilyeler

Şerîfî, Risale-i Hilyetü'r-Rasûl

Hâkanî Mehmed Bey, 1598-99, Hilye-i Hâkanî

Bosnalı Mustafa, 1654, Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî Aleyhi's-Selâm

Süleyman Nahîfî, 1689, Hilyetü'l-Envâr

Seyyid Mehmed Efendi, Hilye

Müstakîmzade Süleyman Sa'düddin Efendi, Şerh-i Hilye-i Nebeviyye (Hilye-i Nebeviyye ve Hulefa-i Erba'a)

Mevlevî Mehmed Necib Efendi, 1843, Hilye

Ruşçuklu Fethi Ali, 1843, Milad-ı Muhammediyye-i Hâkanîyye Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye

Tırhalalı Murad Oğlu Ali (Hızrî), 1944, Nazmu'n-Nûr fî Silki's-Sürûr,

Mustafa Fehmi Gerçeker, Hilye-i Fahr-i Âlem

Bunların dışında Türk edebiyatındaki hilyeleri manzum ve mensur olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1.2. Manzum Hilyeler

Şerîfî, Risâle-i Hilyeti'r-Rasûl

Hâkânî Mehmed Bey, Hilye-i Sa'âdet

Aziz Mahmud Hüdâyî, Hilye-i Rasûlullah

Mustafa b. Muhammed Nuvâzî, Riyâzü'l-Hilye

Selimî Dede, Hilye-i Nebî

Süleyman Nahîfî, Hilyetü'l-Envâr

Nesîmî Mehmed Efendi, Gülistân-ı Şemâil

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hilye-i Hâkimâ

Ârif Süleyman Bey, Hilye-i Nebî

Mehmed Necip Efendi, Nazîre-i Hâkânî

Hızrî, Hilye

Mustafa Fehmi Gerçeker, Hilye-i Fahr-i 'Âlem

Bosnalı Mustafa, Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî

Ruscuklu Fethi Ali, Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkânîyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye

Âşık Kadrî, Hilye-i Şerîf

Tırhalalı Murad Oğlu Ali (Hızrî), Nazmu'n-Nûr fî Silki's-Sürûr

Abdülvahab Dursun, Hilye-i Şerife

Cenâb-ı Nurî Kastamonu, Hilye-i Manzume-i Rasûlullah

1.3. Mensur Hilyeler

Abdullah b. Şâkir b. Mustafa Elbistânî Yemlihâ-zâde, Hilyetü's-Şerife ve'n-Na'tu's-Seyyime.

Ahmed Şemsî Halvetî, Hilye-i Şerife
 Ali Molla, Hilye-i Şerîf-i Rasûlullah
 Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi, Hilye-i Şerife
 Fethî Mehmed Ali Efendi, Hilye-i Saâdet Tercümesi
 Halil b. Ali el-Kırımî, Hilye-i Nebevî
 Ahmed b. Receb el-İstanbulî, Nüzhetü'l-Ahyâr Fî Şerh-i Hilyeti'l-Muhtar
 Hilmi Efendi, Hilye-i Muhammed
 Hulûsî Ârif Eskişehirî, Şerh-i Hilye-i Nebevî
 Akkirmânî Mehmed Efendi, Şerhu Hilyeti'n-Nebî
 İsmail Sâdık Kemal b. Muhammed Vecihî Paşa, Hilye-i Şerife-i Cenâb-ı Peygamberi
 Akkirmânî Muhammed b. Mustafa, Hilye-i Saâdet
 Kâdı Şâmi, Hilye-i Şerife
 İbn-i Kemal Paşa, Hilye-i Şerife Şerhi
 Mantıkî Mustafa Efendi, Mufassal Hilye-i Şerife
 Mehmed Ergüneş, Hilye-i Şerife-i Muhammediye (Özkafa 2012: 2044-2045).

2. Hilyelerin Edebiyata Yansıması

Hilyeler her ne kadar Peygamber efendimizi her yönü ile anlatan şemâillere dayansa da onlardan farklı olarak edebî ve estetik bir değer taşımaktadırlar. Şemâillerde sanatsal bir çaba gösterme gayreti yoktur ve amaç Hz. Peygamber hakkında bilgi vermektir; ancak söz konusu edebî bir tür özelliği kazanan hilye olunca bu durum değişmektedir. Hilyelerde, edebiyatta üzerine en çok şiir yazılan ve kâinatın sevgilisi Hz. Peygamber konu edildiği için ifadeler özenle seçilmiş, en güzel teşbihler yapılmış ve Hz. Peygamber en orijinal ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in azaları başlıca şu teşbihlerle zikredilmektedir:

Saçı: ferhal, gîsû, kâkül, perçem turra, zülf, anber, misk, reyhan, gül...

Alnı: şems-i duha, bedr, mâh-ı isrâ, meh, hilal, meşale...

Kaşı: ebrû, evrûvân, mah-ı nev, nûn, kalem, yay...

Gözü: nergis, sad, afitâb...

Yüzü: gün, hurşîd, meh, âlem-i nûr, şems...

Dişleri: inci vb. (Canım 2010: 83-84).

Bu tür benzetilenler en güzel bağlamda kullanılmış ve böylece hilyelerin, edebî içerik bakımından son derece zengin ve bir o kadar da sanat değeri yüksek bir tür olmalarını sağlamıştır.

Türün edebiyatımızdaki en yetkin örneği olan Hilye-i Hâkânî'den sonra bu tür iyice yaygınlık kazanmış ve birçok şair hilye türünde eser vermiştir. Hatta hilye yazma geleneği, özellikle Osmanlı döneminde, daha da geliştirilerek Hz. Peygamber dışında dört halife ve diğer İslam büyüklerinin hilyeleri de kaleme alınmıştır. Edebiyatımızda hilye yazma geleneği büyük gelişme göstermiş nerdeyse Hz. Peygamber'i konu alan mevlit türü kadar benimsenmiştir. Edebiyatımızda Hz. Peygamber'i anlatan manzum ya da mensur hilyelerin yanı sıra daha çok Peygamber efendimizin dış görünüşünü kısa bir şekilde tasvir eden güzel bir hatla yazılmış levhalara da hilye adı verilmiştir. Bu levhalar zaman içinde hat sanatının önde gelen uğraş alanlarından biri olmuştur. Hz. Peygamber'in hilyesini ezberleyenlerin hem bu dünyada hem ahirette rahat bulacağına, onu üstünde taşıyanın

rüyasında peygamberi göreceğine, hastalık ve tehlikelerden korunacağına, hilyeyi evine asanın evinin yanmayacağına, felaketlerden korunacağına inanılırdı. Osmanlı hattatları arasında hilye yazma geleneğini Hafız Osman başlatmıştır. Daha sonra bu gelenek de yaygınlık kazanmıştır. (Canım, 2010: 85)

3. HAYRİ VE HİLYE-İ ŞERİFİ

3.1. Hayri

Üzerinde çalıştığımız bu eser Hayri mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde Hayrî mahlaslı on dört tane şairin ismi geçmektedir.¹

Çalışmamıza konu olan eserde geçen ve eserin yazılış tarihini veren

Eşer-i hame-i pākize-kelem
Bin yüz on bir senede buldı nizâm (92)

beytindeki tarih dikkate alındığında bu eserin, doğum tarihi belli olmayan ancak 1135/ 1722-23 yılında İstanbul'da vefat eden Hayrullah Hayri Efendi'ye ait olduğu söylenebilir. Çünkü eserin yazılış tarihi, Hayri mahlaslı diğer şairlerin doğum ve ölüm tarihleri ile uyuşmamaktadır.

Üzerinde çalışılan eserin yazarı olduğunu düşündüğümüz Hayrî hakkındaki bilgileri Kesik (2014) şöyle ifade etmektedir: "İstanbul'da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Hayrullah'tır. Hayrullah Hayrî Efendi olarak tanındı. Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) divan çavuşları kâtibi oldu. 1135/1722-23 yılında İstanbul'da vefat etti. Râmiz (Erdem 1994: 93)'e göre söz söylemeye muktedir, tatlı sözlü, mahir bir şairdi.

Eserlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinden Şeyhî Mehmed Efendi (Özcan 1989: 737)'de iki beyit, Râmiz (Erdem 1994: 93)'de bir beyit ve Belîğ (Abdülkadiroğlu 1999: 74)'de iki beyit örnek olarak verilmiştir."

3.2. Hilye-i şerif

Hayrî'nin Hilye-i Şerif isimli eseri, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 158/2 numarada kayıtlı olan ve içinde Hâkânî Mehmed Bey (öl. 1015/1606), Cevrî İbrâhîm Efendî (öl. 1065/1654) ve Neşâtî Ahmed Dede (öl. 1085/1674)'nin de hilye türü eserlerinin bulunduğu bir hilye mecmuasının 31a-35b sayfaları arasında yer almaktadır. Nesih kırması ile 13 satır olarak yazılan eser, dışı 135x90 ve içi 100x60 mm boyutlarında, yıldız şemseli, köşebentli, kahverengi meşin kap ile ciltlenmiş olup cetveller ve bölüm başları kırmızıdır.

3.3. Şekil Özellikleri

XVIII. yüzyılın başlarında kaleme alınan bu eser, mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Eser aruzun " fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserin bazı yerlerinde vezin problemlerine rastlanmaktadır. Bu vezin problemleri daha çok iktibas yoluyla esere alınan hadis ve ayetlerde görülmektedir. Ayrıca şair sonu "ğayn" ile biten ancak açık olması gereken bazı heceleri vezne uydurmak için "ğayn" harfini okunmayacak şekilde kullanmıştır. Örneğin;

Cebhe-sây olmağla envâr-ı kerem
İntizârında ilâ yevmi'l kıyâm (52)

beytinde "olmağla" sözcüğündeki "mağ" hecesi vezin gereği "ma", kelimenin de "olmala" şeklinde okunması gerekmektedir.

¹ Detaylı bilgi için bk:

http://www.turkdebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&detayli_arama=1&M_AD=hayri (E.T. 05.02.2016).

Eserde daha çok müreddef kafiye kullanılmakla birlikte mücerred, mürekkebe ve mukayyed kafiye çeşitlerine de yer verilmiştir. Kelime hâlinde on iki adet redif kullanan şair, ek halinde sekiz adet redif kullanmıştır. Eser toplamda 94 beyitten müteşekkildir. Şair, 91. beyitte eserin yazılış tarihini vermiştir. Bu tarihe göre eser, hicri 1111’de, miladi 1699- 1700 yılında kaleme alınmıştır. Eser; giriş, asıl konunun işlendiği bölüm ve hatime bölümlerinden oluşmakta olup bu hâliyle klasik mesnevi yapısına uygun olarak yazılmıştır.

3.4. Muhtevası

Eserine besmele ile başlayan şair, yaklaşık yirmi beyitlik bu giriş bölümünde Allah(cc.)’tan kendisinin muradını açmasını istemiştir. Şair muradının açılması için besmeleyi bir anahtar olarak görmüştür. Bu nedenle her işe besmele ile başlanması gerektiğini vurgulamıştır. Devamında ise hilye türünün edebiyatımızdaki öncüsü olarak kabul edilen Hâkânî Mehmed Bey’e övgü yapılmış ve onun için dua edilmiştir.

Besmeleyle verelim nutka nizâm
Feyz-i güldâre idüp hame hırâm (1)

Besmele tâc-ı ser-i Qur’ândır
Mücib-i mağfiret-i ‘isyândır (2)

Açmağa bâb-ı murâdı fettâh
Güyâ besmele olmuş miftâh (3)

Sühen ikliminin ol sultânı
Rahmetullâhi ‘aleyhi Hâkânı (8)

Rûh-i Hâkâniye rahmet etdim
Eşer-i hayr ile niyyet etdim (19)

Eserin yirmi ile otuz beşinci beyitleri arasında şair bu eseri yazmaya hayır ile niyet ettiğini söyler. Hayri, hata ve günahları çoktur ancak Allah’ın lütfu ve ihsanına sığınmaktadır. Yine bu bölümde şair, bütün eşya dile gelse bile Allah (cc.)’a olan şükrü eda edemeyeceğine değinmiştir. Daha sonra hilye-i şerîfin iki dünyada da şefaet vesilesi olduğuna değinen şair asıl konuya geçiş yapmıştır.

Cürm ü ‘isyân u hatâmız çokdur
Lütf u ihsânına gâyet yokdur (25)

Nice mümkün ki ola şükrî edâ
Hep dehen olsa vücûd-ı eşyâ (27)

Hilye-i pâk-i Resûl-i Rahmân
Dünye vü âhrete hırz-ı emân (29)

Şair otuz beşinci beyit ile hatime kısmı arasında peygamber efendimizin övgüsü ve şekil özelliklerine değinmiştir. Onun zatı bütün eşyanın yaratılış sebebidir. Kirpikleri ok gibi kaşları keman gibidir. Gözleri nur kâsesidir. O tevhîd meyi ile mestâne olmuştur. O kalem kaşlıdır, Güneş ve Ay’ın etrafında haledir. Dişleri hoş kokulu ve iki takım inci gibidir. Tertemiz ağzındaki dişleri inceciktir. Ağzı gonca gibi dudakları da goncanın yaprakları gibidir. Yüzünün güzelliği nurdan bir levha gibiydi. Ay ve Güneş onun nuru ile şeref buldu ve onun yüzünün nurundan nasiplendiler. Yüzündeki ter damlaları üzerine çiğ düşmüş iki gül gibidir. Onun yüzü nurlu bir aydır. Onun tüyleri cennet bahçelerinin çimenidir ve bulunduğu yerlere hoş kokular saçır. Hilyenin bu bölümünde Hz. Peygamber’in şekil özellikleri çeşitli benzetmelerle dile getirilmiştir.

Hzretin zât-ı şerîfidir hep
Hilâkât-i cümle eşyâya sebep

(33)

KÜLLİYAT

Tir-i müjgân-ı hüdâvend-i Resûl
Neşter-i sa' id-i beyzâ idi ol (35)

Tir-i müjgânına ol kâşî kemân
Sine-i sıdķı ider idi nişân (36)

Çeşm-i pür nûruna erbâb-ı başar
Nergis-i bâğ-ı cinân etdi nazar (37)

Mey-i tevħîd ile mestâne idi
Meclis-i vaħdete peymâne idi (38)

Ĥam-ı ebrû-yı Resûl-i Raħmân
Ĥaledür mâh-ı münîr üzre hemân (41)

Şânki dendân-ı latîf-i hoş-bû
Nahòl-i gülde iki taķım lû' lû' (43)

Fem-i pâkindeki dendân-ı laţîf
Jâleler ĝonceyi etmiş teşrif (44)

Ĥandeden etse tebessüm o Nebî
ĝonce-i gül deheni berg lebi (45)

Şeh-i levlâk [ü] resûl-i medenî
Levha-i nûr idi vech-i ĥüsnî (47)

Mihr ü meh buldı şeref nûrundan
Behremend oldı anıñ rûyundan (48)

Araķeyn rûyla ol şâh-ı rûsul
Jâle-dâr olmuş açılmış iki gül (49)

Ol mübârek yüzi nûrânî kamer
Ya' ni kim ĥazret-i ĥaķ Peyĝamber (51)

Ĥazretiñ cism-i laţîf-i pâki
Nürdur müşkil olur idrâki (71)

Ĥamet-i serv-i Resûl-i pür nûr
Taķ-ı İslâm'a sûtün bellüdü (73)

Çemen-i bâğ-ı cinândır ol mü
Oldıĝı yerleri eyler hoş-bû (80)

Hatime kısmında Hz. Peygamber ve onun ashabı için salat ve selam etmiştir. Eserin yazılış tarihini ve mahlasını veren şair Allah'ın lütfunu talep ederek eserini sonlandırmıştır.

Âl ü aşķâbına her şubħ ile şâm
Ola yüz bin salāvât ile selam (91)

Eşer-i hâme-i pākize-keleâm
Bin yüz on bir senede buldı niẓâm (92)

Bitir ey hâme-i şîrin-güftâr
Eyle gel hâtime Hâyri karar (93)

Dem-i âhîrde be-hakk-ı Aḥmed
Lütfun ihsân eyleye Allâhu's- Samed (94)

SONUÇ

“Süs, zînet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz” anlamlarına gelen hilye Hz. Muhammed’in mübarek vasıflarını anlatan manzum veya mensur türdür. Hz. Muhammed’in bütün hayatını, fiziksel özelliklerini, tutum ve davranışlarını geniş bir biçimde anlatan Arap edebiyatındaki şemâillerden doğduğu düşünülen hilyelerde, Hz. Muhammed’in göz ve saç rengi, şekli, boyunun uzunluğu, konuşması sesinin tonu, belli başlı tavırları, bedeni ve diğer maddi özelliklerinin yanında; Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, saygı, özlem ve şefaât arzusu dile getirilir. Hilyeler müstakil olabildiği gibi divan, mi’râciyye ve mevlid gibi eserlerin içinde de yer alabilirler. Hilyeler, Hz. Peygamber’e duyulan saygıdan dolayı daha çok “hilye-i şerîf”, “hilye-i sa’âdet”, “hilye-i Nebî”, “hilye-i Nebevî” şeklinde terkipli kullanılmıştır.

Hilye ile ilgili müstakil eserlerin edebiyatımızdaki bilinen ilk örneklerine XVI. yy.da rastlanmaktadır. Türe ait en eski mensur eser olarak Şeyhülislâm Hoca Saadettin Efendi’nin (ö. 1008/1599) Hilye-i Celîle ve Şemâil-i Aliyye’sidir. Manzum hilye-i şerîfelere ilk örnek olarak da Şerîfî mahlaslı bir şairimizin kaleme almış olduğu Risâle-i Hilyetü’r-Rasûl isimli eseridir. Hilye türünün en meşhur ve en önemli eseri Hâkânî Mehmed Bey’in Hilye’sidir.

Zamanla Hz. Peygamber’in dışında diğer peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in, din ve tarikat büyüklerinin bedenî ve ahlâki özelliklerinden bahseden eserler de hilye olarak adlandırılmışlardır. Bunlar da Hilye-i Enbiyâ, Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn, Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Hilye-i Hasaneyn, Hilye-i Evliya/Ulemâ şeklinde ifade edilerek Hilye-i Nebevîlerden ayrıt edilmektedir.

Türk edebiyatında manzum veya mensur olmak üzere yirmiden fazla hilye yazılmıştır. Bunlardan biri olan Hâyri’nin Hilye-i Şerîf’i XVIII. yüzyılın başlarında, mesnevi nazım biçimiyle ve aruzun “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserin bazı yerlerinde vezin problemlerine rastlanmakla birlikte şair aruzu kullanmada başarılıdır. Eserde daha çok mürdef kafiye kullanılmıştır. Ek halinde redifler olmakla birlikte kelime halinde olan redifler de kullanılmıştır.

Şair eserin giriş bölümünde besmelenin önemini vurgulayan ifadeler kullanmıştır. Eserin yazılış amacı olan asıl bölümde Peygamber efendimizin bazı fiziksel özelliklerinden ve sıfatlarından bahsettikten sonra sonuç kısmında Hz. Peygamber ve onun ashabına salat ve selam eder, eserin yazılış tarihini de vererek eserini tamamlar.

Hilye-i Şerîf

31a

- 1 Besmeleyle verelim nuṭka niẓam
Feyz-i gül-zâra idüp hâme hırâm
- 2 Besmele tâc-ı ser-i Kûr’ân’dır
Mücib-i mağfiret-i ‘işyândır
- 3 Açmağa bâb-ı murâdı fettâh
Güyâ besmele olmuş miftâh

- 4 Her şeye evvel ider besmeleyi
İder itmâma bilen besmeleyi
- 5 Zâhir [ü] bâtın u evvel âhir
Nuţfe-i vaşfına cümle kaçır
- 6 Bi'smillâhi Raḥîm [ü] Raḥmân²
Gel e ey ḥâme-i ṭab^c -âb-cevelân
- 7 Feyz-i sahrâ-yı çeme[n]zâr eyle
Eşk çeşmine kafâdâr eyle
- 8 Süḥen iqlîmiñin ol sultânı
Raḥmetu'llâhi 'aleyhi Ḥākānî
- 9 Kışver-i nazma çeküp tîğ-i kalem
Fetó idüp dikdi livâ ile 'alem
- 10 Hilye-i pâkini Şâh-ı rüsulüñ
Bâğ-ı Firdevs'de ol naḥl-i gülün
- 11 Gevher-i nazm ile taḥrîr etmiş
Şiḥat-i nâm ile taḥrîr etmiş
- 12 Fî'l-ḥakîka o şeh-i mülk-i hüner
Nazm iqlîmine olmuş server
- 13 Vâkı' â nüşâ-i Ḥākānî için
Nice raḥmet okunur cānı için
- 14 Bu günâhkâr ma' âşî-i tebâh
Tâbi' -i nefsi-i hevâ-yı güm-râh
- 15 Etmedim 'ömr-i kirâma ikrâm
Âh şad âh ilâ yevmi'l-kıyâm
- 16 Dem-i tevfiḳ ile bir vaḳt-i fezâ
Üstüme sāye şalup feyz-i hümâ
- 17 Hilye-i Ḥazret-i Sultân'ı hemân
Başladım yazmağa rüzân [ü] şebân
- 18 Ḥamduli'llâhi Te'alâ taḥkîk
Oldı her ḥarfi delîl-i tasdik
- 19 Rûḥ-i Ḥākānî'ye raḥmet etdim
Eşer-i ḥayr ile niyyet etdim
- 20 Ser-süḥen olmağ için erḳâma
Ya' ni manzûm ile isti'lâma

31b

² Mısrada vezin problemlidir.

- 21 Kerem-i ʃab'ına küstāhāne
Cür'et etdi ʃalem-i ferzāne
- 22 Ben daħı bu şeref-i ħizmet ile
Ser-firāz olmaĝa bu devlet ile
- 23 Cān atup şıdķ ile oldum bende
Nice biñ bencileyin efkende
- 24 Yā İlähî dil-i 'uşşāk için 32a
Ru'yet-i rüy ile müştāk için
- 25 Cürm [ü] 'işyān u ħaṭāmız çokdur
Lütf [u] ihsānuña ĝāyet yokdur
- 26 ʃaradır yüzlerimiz aķ eyle
Zümre-i nāciye ilĥāk eyle
- 27 Nice mümkün ki ola şükrü edā
Hep dehen olsa vücūd-ı eşyā
- 28 İdelim şıdķ-ı cenān u dü-zebān
Birligin varlığın ikrār hemān
- 29 Ĥilye-i pāk-i Resül-i Rahmān
Dünye vü āᥓrete ħırz-ı emān
- 30 Getürün gevden-i ĝamdan emīn
Nüşha-i devlet-i dāreyn hemīn
- 31 Ya'ni Hārūn ĥulefā-yı 'Abbās
Nāsıñ [en] sevgilisi ĥayrū'n-nās
- 32 Ĥilye-i ĥazrete i'zāz etdi
Devlet-i dīni [de] mümtāz etdi
- 33 Ĥazretin zāt-ı şerīfidir heb 32b
Ĥilķat-i cümle eşyāya sebeb
- 34 Reh-i imānda taᥓķiķ anı bil
Oldı her levni birer dürlü delīl
- 35 Tır-i müjĝān-ı Ĥudāvend-i Resül
Neşter-i sâ'id-i beyzâ idi ol
- 36 Tır-i müjĝānına ol ķaşı kemān
Sine-i sıdķı ider idi nişān
- 37 ʃeşm-i pür-nüruna erbāb-ı başar
Nergis-i bāĝ-ı cinān etdi nazār
- 38 Mey-i tevᥓid ile mestāne idi
Meclis-i vaᥓdete peymāne idi

- 39 Cism-i pür-nürü n'ola olsa cesim
Velev a' lalarıñ a' lası 'azim
- 40 Cümleden ekmele idi a' lem idi
Sırr-ı eşyāya kamu maḥrem idi
- 41 Ḥam-ı ebrū-yı Resūl-i Rahmān
Ḥāledür māh-ı münir üzre hemān
- 42 Muşḥaf-ı ḥüsnüñe ber-süde idi **33a**
Āyet-i nūra o ser-süde idi
- 43 Şanki dendān-ı laṭif-i ḥoş-bū
Naḥl-i gülde iki taḫım lü 'lü '
- 44 Fem-i pākindeki dendān-ı laṭif
Jāleler ḡonceyi etmiş teşrif
- 45 Ḥandeden etse tebessüm o Nebi
Ḡonce-i gül deheni bergi lebi
- 46 Çāšnisi ol idi lezzātuñ
Güldü gül yüzleri maşnū' ātuñ
- 47 Şeh-i levlāk [ü] Resūl-i medenī
Levḫa-i nūr idi vech-i ḥüsni
- 48 Mihr ü meh buldı şeref nūrundan
Behremend oldı anıñ rüyundan
- 49 'Araḫeyn rüyla ol şāh-ı rüsul
Jāle-dār olmuş açılmış iki gül
- 50 Vechi varrāḫ güle beñzerse eger
Kırmızı gül de desem pek beñzer
- 51 Ol mübārek yüzi nūrāni ḫamer **33b**
Ya' ni kim ḫazret-i Ḥaḫ Peyḡamber
- 52 Cebhe-sāy olmaḡla envār-ı kerem
İntizārında ilā yevmi'l-ḫıyām
- 53 Zülf-i müşḡin Ḥabīb-i Raḫmān
Mevc-i deryā-yı cemāl idi hemān
- 54 Mū-be-mū etmege zātıñ taḫrīr
Aña çekmiş idi cedvel-i taḫrīr
- 55 Liḫye-i ḫazret-i sulṫān-ı rüsul
Aḫ gül üzre dökülmüş sünbül
- 56 Mūy-ı pür-nürü ter [ü] tāze idi
Kütüb-i ḫasene şirāze idi

- 57 Gerden-i şâh-ı rûsul zâtına dür
Kâse-i nûr idi îmân ile pür
- 58 Tavk-ı teslimine etmişdi ridâ
Şu' le-i ' aşkı o mahbûb-ı Hudâ
- 59 Şadr-ı âyîne-i sulţân-ı cihan **34a**
Görünür şâhid-i rûy-ı îmân
- 60 Sîne-i şâf-ı Resûl-i Mevlâ
Anda nefis idi rumûz-ı eşyâ
- 61 Nûr-ı Hâk hazret-i sulţân-ı rûsul
Dîde-i bâğ-ı cinân müzmin-i gül
- 62 Düş-ı pâkindeki hâl-i esved
Ka' be-i cismine Hâcerü'l-esved
- 63 Cism-i hazrete olan cümle ' izâm
Rişte-i nahl-i îmân u İslâm
- 64 Her şeyiñ olmağla zâtı muhkem
Gerek asâsı ola müstahkem
- 65 Sâ' id-i pâk-i Resûl-i Raḥmân
Bâğ-ı İslâmda şâh-ı îmân
- 66 Sîm-sâk ile o sâki zülâl
Eyleye ümmeti serâb-ı vişâl
- 67 Yed-i iqbâl ile ol Şâh-ı rûsul
Oldı pes gönceli güyâ bir gül
- 68 Oldı miftâh-ı der-i genc-i kerem **34b**
Ağniyâ oldı ser-â-ser ' âlem
- 69 Şân-ı iclâline biñ ḥamd u sipâs
Oldı ma' mûre-i îmân-ı esâs
- 70 Kadd-i mevzûnuna ḥilkât levlâk³
Manşıb-ı ḥâşşî idi erselnâk⁴
- 71 Hâzretiñ cism-i laṭîf-i pâki
Nürdur müşkil olur idrâki
- 72 Kilk-i kudretle olunmuş taḥrîr
Nic' olur kuvvet-i kudret taḥrîr

³ "levlâk" ifadesi, kutsi hadis olduğu sanılan "Levlâke levlâke lemâ halektü'l-eflâke (Sen olmasaydın, sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım)" sözünden iktibastır.

⁴ erselnâk" ifadesi, Enbiya suresi 107. Ayetten iktibastır. Ayetin tamamı, "وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ" (Ey Muhammed!)Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" şeklindedir.

- 73 Kāmet-i serv-i resūl-i pūr-nūr
Ṭāq-ı İslām'a sūtūn bellūdūr
- 74 Naḥl-i Firdevs idi ḳadd-i sulṭān
Berg ü bārı idi nūr-ı imān
- 75 Gelse reftāre o Sulṭān-ı cihān
Gūyā kendisūdūr āb-ı revān
- 76 Līk seḫer bigi ferḥunde-liḳā
Lerzenāk olur idi heft-serā
- 77 No'la bī-zıll ise maḥbūb-ı mecīd **35a**
Bī-nuḳaṭ idi ḫurūf-ı tevḫīd
- 78 Sāyebān olmağıçün rūz-ı cezā
Perde düşürmedi luṭf etdi Ḥudā
- 79 Cism-i Ḥāzret'deki mūy-i müşg-āb
Nāme-i raḫmete bir bir i' rāb
- 80 Çemen-i bāğ-ı cināndır ol mū
Oldığı yerleri eyler ḫoş-bū
- 81 Nūr-ı Ḥaḳ Şāh-ı rūsul luṭf-ı ' amīm
Ulu devletlü mehābetlü ' azīm
- 82 O dıraḫt-ı çemen-i bāğ-ı cinān
Oldı her şāḫı nihāl-i imān
- 83 Yā İlāhī kerem u lūṭf u ' aṭā
Şān-ı iclāline lāyık u sezā
- 84 Gönlümüz hem-dem-i imān eyle
Bize tevfiḳini iḫsān eyle
- 85 Gel e ey ḫāme-i miskīn erḳām
Cürmüñe mu' arriḫ⁵ ol etme ḫırām
- 86 Gerçi evşāf-ı Nebī rūḫa ṭarab **35b**
Olma güstāḫ yeter gözle edeb
- 87 Zāhir [ü] bāṭın u evvel āḫir
Pertev-i ' aşḳına oldı zāhir
- 88 Şerḫ mümkün mi ḳılam ol zātı
Bā' iş-i cümle-i mevcūdātı
- 89 Yā nice ḳādir olur aña ḳalem
Ola vaşşāfı ilāhe'l- ' ālem

⁵ "mu'arriḫ" kelimesi vezin gereği "mu'arir" şeklinde okunmalı.

- 90 Varlığı ‘āleme oldı rahmet
Devlet anuñ k’ola aña ümmet
- 91 Āl ü aşhhabına her şubh ile şām
Ola yüz bin şalavāt ile selām
- 92 Eşer-i hāme-i pākīze-kelām
Biñ yüz on bir senede buldı niżām
- 93 Bitir ey hāme-i şīrīn-güftār
Eyle gel hātīmeye Hıyri karar
- 94 Dem-i āhırde be-ħaqq-ı Aħmed
Lütfun ihsān eyleye Allāhu’ş- şamed⁶

KAYNAKÇA

- Canım, Rıdvan (2010), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yay.
- Develioğlu, Ferit (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yay.
- Erkal, Abdulkadir (1999), *Türk Edebiyatında Hilye ve Cevri’nin Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzîn’i*, Atatürk Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 12, s.111-131
- Gülmez, Sema (2006), *Cevri İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Güngör, Zülfikar, *Türk Edebiyatı’nda Hilye-i Nebevi Türünün Doğuşu, Gelişimi ve Sebepleri*, Tasavvufi İlmî ve Araştırmalar Dergisi S. 10. s. 185-199.
- İsen, Mustafa (2003), *“Türler”*, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yay.
- Kesik, Beyhan (2014) *“Hayrullah Hayri”*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&detayli_arama=1&M_AD=hayri (E.T. 05.02.2016)
- Keskin, Neslihan (2006), *“Eski Türk Edebiyatında Türler”*, Eski Türk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yay.
- Özçimi Ayşe (2012), *Hilye Tezhibi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özdemir, Mehmet (2012), *Türk Edebiyatında Manzum Hilye Türü ve Neccarzâde Rızâ’nın Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibendi*, Turkish Studies, Volume 7/3, s. 1973-1992.
- Özkafa, Fatih (2012), *Hilye-i Şerife’nin Dini, Edebi ve Estetik Boyutları*, Turkish Studies, Volume 7/3, s. 2041-2053.
- Pala, İskender (2009), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Selçuk, Bahir (2015), *“Edebi Türler ve Tarzlar”*, Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şıra, Hüseyin (2008), *Rusçuklu Ali Fethi Efendi, Hayatı, Eserleri ve Hilyesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uzun, Mustafa (1998) *“Hilye”*, TDV. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, İstanbul: s. 44-47.
- Yıldırım, İsmail (2014), *Umrevî’nin Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eserinde Hilye-i Şerif Bölümü*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, sayı: 314, s. 75-94.

⁶ Mısradaki vezin problemlidir.

